Основи правових знань

Підручник Наровлянського Основи правових знань, 10 кл

https://uahistory.co/pidruchniki/narovlyanskii-science-of-law-10-class-2018-profil-level/

Урок 1. Тема уроку: Поняття та ознаки правової держави

Поняття правової держави

Ідея правової держави пройшла довгий еволюційний шлях від античних мислителів (Платон, Арістотель, Цицерон) до теорій Дж. Локка, Ш. Монтеск'є та І. Канта.

Правова держава — це суверенна політична організація суспільства, яка у своїй діяльності підпорядкована праву, має на меті забезпечення прав і свобод людини, утвердження принципу верховенства права та взаємну відповідальність держави й особи.

Основоположні ознаки правової держави

1. **Верховенство права (Rule of Law).** Право стоїть вище за державу та її органи. Держава, її органи, посадові особи, а також громадяни діють лише в межах правового поля. Закон не може суперечити загальнолюдським цінностям справедливості та свободи.
2. **Взаємна відповідальність держави та особи.** Держава відповідає перед громадянином за невиконання своїх обов'язків щодо захисту його прав, а громадянин несе відповідальність перед законом за свої протиправні дії.
3. **Поділ державної влади.** Влада чітко розділена на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Кожна з них діє самостійно, здійснює систему стримувань і противаг, що узурпації влади.
4. **Гарантованість та реальність прав і свобод людини.** Права людини є природними, невідчужуваними та вищими за державні інтереси. Держава зобов'язана не лише проголосити, а й реально гарантувати їх захист.
5. **Верховенство закону в системі нормативно-правових актів.** Усі закони та підзаконні акти мають відповідати Конституції держави.
6. **Наявність розвиненого громадянського суспільства.** Правова держава неможлива без самоорганізації громадян, незалежних засобів масової інформації, політичного плюралізму та інститутів демократії.

Статус України як правової держави

Відповідно до статті 1 Конституції України, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, **правова держава**. Це стратегічний орієнтир розвитку нашої країни, який вимагає постійного вдосконалення законодавства, реформування судової системи та підвищення правової свідомості суспільства.

IV. Узагальнення та систематизація знань

Критерій порівняння	**Звичайна (авторитарна) держава**	**Правова держава**
Ставлення до прав людини	Права даруються державою, влада має пріоритет над особистістю.	Права природні та невідчужувані, держава їх гарантує та захищає.
Принцип влади	Зосередження влади в одних руках / відсутність реального поділу.	Чіткий поділ влади на законодавчу, виконавчу, судову (система стримувань і противаг).
Відповідальність	Відповідає лише громадянин перед державою.	Взаємна відповідальність: держава відповідає перед громадянином.

Домашнє завдання

1. Опрацювати параграф 4, 5(ст.22) підручника
2. Підготувати коротке повідомлення (до 2 хвилин) на тему: *«Чому принцип поділу влади є критично важливим для правової держави?»*.

Урок 2.**Громадянин і держава**

1. Поняття громадянства та його принципи

Громадянство — це стійкий правовий зв'язок між особою і певною державою, що зумовлює їхні взаємні права та обов'язки.

Зверніть увагу учнів на різницю між термінами:

- **Громадянство** — характерно для республік (особа пов'язана з державою).
- **Підданство** — історичний термін, характерний переважно для монархій (зв'язок особи з монархом).

Основні принципи громадянства України (ст. 2 Закону України «Про громадянство України»):

- *Єдиного громадянства* (громадянин України не може бути громадянином іншої держави в рамках правового поля України).
- *Запобігання виникненню випадків безгромадянства*.
- *Нобзмовлюваності набуття або припинення громадянства* зміною шлюбу тощо.
- *Рівності перед законом* громадян України незалежно від підстав набуття.

2. Особливості правового статусу осіб

- **Громадяни України** — особи, які набули громадянства у встановленому законом порядку і мають повний обсяг прав, свобод та обов'язків.
- **Іноземці** — особи, які перебувають на території України і мають громадянство іншої держави (держав).
- **Апатриди (особи без громадянства)** — особи, які не розглядаються жодною державою як її громадяни в силу її закону.
- **Біпатриди (особи з подвійним громадянством)** — особи, які мають громадянство двох і більше держав (в Україні юридично не визнається, але на практиці трапляється через колізії законодавств).

3. Підстави набуття громадянства України

Закон України «Про громадянство України» передбачає такі способи набуття:

1. **За народженням** (найпоширеніший спосіб; якщо обидва або один із батьків на момент народження дитини були громадянами України).
2. **За територіальним походженням** (особа або її близькі родичі народилися чи постійно проживали на території України до 1991 року тощо).
3. **Прийняття до громадянства (натуралізація)** — добровільне звернення іноземця за дотриманням визначених умов (проживання в Україні на законних підставах протягом певного строку, володіння державною мовою, дотримання Конституції тощо).
4. **Поновлення у громадянстві** (особа раніше мала громадянство України, втратила його і бажає відновити).
5. **Усиновлення** (дитина-іноземець, яку усиновлюють громадяни України).

6. **Встановлення опіки чи піклування**.
7. **Набуття громадянства за результатами міжнародних договорів** (наприклад, оптація).

4. Підстави припинення громадянства України

- **Вихід** з громадянства України (за клопотанням особи).
- **Втрата** громадянства (наприклад, у разі добровільного набуття повнолітньою особою громадянства іншої держави або внаслідок надання фальшивих документів при прийнятті).
- **За підставами, передбаченими міжнародними договорами**.

5. Закріплення та практичне застосування знань

Аналіз правових ситуацій (кейси):

- **Ситуація 1:** У київському пологовому будинку народилася дитина. Батько дитини — громадянин Франції, мати — громадянка України. Чи є дитина громадянином України?
  - *Відповідь:* Так, за народженням, оскільки один із батьків на момент народження був громадянином України.
- **Ситуація 2:** Громадянин Канади вирішив назавжди переїхати до України, вивчив українську мову, склав іспит, проживає тут на законних підставах понад 5 років і подав заяву про отримання паспорта. Як називається такий спосіб набуття громадянства?
  - *Відповідь:* Натуралізація (прийняття до громадянства).

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати параграф 17 підручника з основ правознавства (тема «Громадянин і держава»).
2. Виписати у зошит статті Конституції України, що стосуються основних обов'язків громадянина України.

28.09.26

Урок 3. Конституційний лад України. Права, свободи та обов′язки людини і громадянина

https://constitution.in.ua/ - посилання Конституція України

1. Поняття конституційного ладу України

Конституційний лад — це організація суспільного і державного життя, за якої дотримуються права і свободи людини, а держава підпорядкована народу та діє на основі права.

Згідно з Конституцією України (Розділ I «Загальні засади»):

- Україна є **суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава**.
- **Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ**. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.
- Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні **найвищою соціальною цінністю**.
- Державна мова в Україні — **українська**.
- Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

2. Поняття та класифікація прав, свобод і обов’язків людини і громадянина

Права людини базуються на принципах *природності, невідчужуваності та рівності*.

У юридичній науці прийнято класифікувати права і свободи людини і громадянина на чотири основні групи (покоління):

1. **Громадянські (особисті) права і свободи** — забезпечують захист приватного життя, свободу і безпеку особи (право на життя, на повагу до гідності, свободу совісті та віросповідання, таємницю листування, непри’ткканність житла).
2. **Політичні права і свободи** — забезпечують участь громадян в управлінні державними справами (право на об’єднання в політичні партії та громадські організації, право брати участь у референдумах, право на мирні зібрання, мітинги, право обирати і бути обраним).
3. **Економічні права** — дають змогу людині бути економічно незалежною (право власності, право на підприємницьку діяльність, право на працю).
4. **Соціальні, культурні та екологічні права** — гарантують гідний рівень життя та духовний розвиток (право на соціальний захист, на житло, на охорону здоров'я, право на освіту, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля).

3. Конституційні обов'язки громадян України

Права невіддільні від обов'язків. Основні обов'язки громадян закріплені в Конституції України:

- У неухильному дотриманні Конституції України та законів України (ст. 68).
- Не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.
- Захищати Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність, відбувати військову службу (ст. 65).
- Шанувати державні символи України.
- Не заподіювати шкоди природи, культурній спадщині, відшкодовувати завдані нею збитки.
- Сплачувати податки і збори (ст. 67).
- Збирати й надавати допомогу на навчання дітей (батьки зобов'язані утримувати неповнолітніх дітей до їх повноліття).

4. Гарантії та захист прав людини в Україні

Щоб права не залишалися лише на папері, існують механізми їх захисту:

- **Судовий захист** (право кожного звертатися до судів України).
- **Право на звернення** до органів державної влади та місцевого самоврядування (петиції, скарги, пропозиції).
- **Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (Омбудсмен)** — парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод.
- Право звертатися за захистом до міжнародних установ (наприклад, Європейський суд з прав людини — ЄСПЛ).

5. Закріплення та практичне застосування знань

Практичне завдання (аналіз правових ситуацій):

- **Ситуація 1:** Громадянин К. вирішив організувати мирну акцію протесту проти підвищення комунальних тарифів, однак місцева влада заборонила йому це робити, посилаючись на те, що форма проведення акції «не подобається» чиновникам. Яке конституційне право порушено і чи правомірні дії влади?
    - *Відповідь:* Порушено ст. 39 Конституції України (право на мирні зібрання, мітинги). Дії влади неправомірні, оскільки обмеження можливе лише судом і лише в інтересах національної безпеки чи громадського порядку.
- **Ситуація 2:** Учень 10 класу відмовляється відвідувати уроки історії та математики, аргументуючи це тим, що у нього є «право на освіту» і він

сам вирішує, чим йому займатися. Прокоментуйте ситуацію з точки зору обов'язків та прав.

- *Відповідь:* Право на освіту в Україні є обов'язковим на рівні повної загальної середньої освіти (стаття 53 Конституції). Крім того, є конституційний обов'язок здобути повну загальну середню освіту.

Домашнє завдання

1. Опрацювати параграф 47(ст.184-186), 48,49,50,51 підручника (тема «Конституційний лад України. Права, свободи та обов’язки людини і громадянина»).
2. Виписати у зошит статті Розділу ІІ Конституції України, які гарантують **соціально-економічні** та **політичні** права (по 2 статті на кожну групу).

Урок 4. Тема: Органи державної влади та місцеве самоврядування

План заняття:

1. Поняття, сутність та функції місцевого самоврядування.
2. Основні принципи та європейські стандарти місцевого самоврядування.
3. Система місцевого самоврядування (на прикладі України): органи та посадові особи.
4. Фінансово-економічна основа місцевого самоврядування.
5. Форми прямої демократії на місцевому рівні (участь громадян).
6. Виклики та перспективи розвитку місцевого самоврядування.
7. Органи державної влади (самостійне опрацювання)

1. Поняття, сутність та функції місцевого самоврядування

- **Місцеве самоврядування** — це гарантоване державою право та здатність реальної (самостійної) відповідальності місцевих громад вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.
- **Головна відмінність від державної влади:** Державна влада поширюється на всю країну і здійснюється державними органами, тоді як місцеве самоврядування реалізується самими жителями через обрані органи на певній території (громада, район, область) і вирішує локальні завдання.

Основні функції:

1. **Представницька:** Представляє інтереси жителів територіальної громади в органах влади.
2. **Економічна (господарська):** Управління комунальною власністю, розвиток інфраструктури, ЖКГ, благоустрій.
3. **Соціально-культурна:** Забезпечення функціонування закладів освіти, охорони здоров'я, культури, соціального захисту місцевого значення.
4. **Охоронна:** Захист прав і законних інтересів громадян, забезпечення громадського порядку (у межах компетенції).
5. **Фінансово-бюджетна:** Формування та виконання місцевого бюджету, встановлення місцевих податків і зборів у межах закону.

2. Принципи та європейські стандарти місцевого самоврядування

Фундаментальним міжнародним документом у цій сфері є **Європейська хартія місцевого самоврядування** (ратифікована Україною у 1997 році).

Ключові принципи:

- **Законність:** Діяльність органів місцевого самоврядування здійснюється на основі Конституції та законів.
- **Самостійність і автономія:** Право місцевих громад самостійно вирішувати питання в межах їхньої компетенції.
- **Фінансова забезпеченість:** Органи місцевого самоврядування повинні мати достатні власні фінансові ресурси, які вони можуть вільно використовувати.
- **Виборність і підзвітність:** Органи та посадові особи обираються громадянами і є підзвітними їм.
- **Поєднання місцевих і державних інтересів:** Держава може делегувати повноваження, але обов'язково забезпечує їх відповідним фінансуванням (субвенції).

3. Система місцевого самоврядування (в Україні)

Згідно з Конституцією та Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», система включає:

Елемент системи	**Характеристика**
Територіальна громада	Жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста. Це первинний суб'єкт і носій місцевого самоврядування.

Елемент системи	Характеристика
Сільські, селищні, міські ради	Представницькі органи (депутати), які обираються жителями громади. Вони приймають обов'язкові до виконання рішення.
Сільський, селищний, міський голова	Головна посадова особа громади, яка очолює виконавчий комітет ради та керує апаратом. Обирається безпосередньо виборцями.
Виконавчі органи ради	Виконавчі комітети, відділи, управління, що забезпечують реалізацію рішень рад і повноважень.
Органи самоорганізації населення (ОСН)	Домовові, вуличні, квартальні комітети тощо (створюються за ініціативою жителів для вирішення локальних завдань).
Районні та обласні ради	Органи місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст (субрегіональний рівень).

4. Фінансово-економічна основа

Будь-яка автономія є фікцією без матеріальної та фінансової бази.

- **Комунальна власність:** Майно, яке належить територіальній громаді (земля, підприємства комунального господарства, будівлі, комунальний транспорт, мережі).
- **Місцевий бюджет:** Головний інструмент фінансування потреб громади.
    - *Власні доходи:* Місцеві податки та збори (наприклад, податок на нерухомість, єдиний податок, плата за землю), доходи від комунального майна.
    - *Визначені державою відрахування:* Частка загальнодержавних податків (зокрема, податок на доходи фізичних осіб — ПДФО).
    - *Трансферти з державного бюджети:* Дотації та субвенції на виконання делегованих державою повноважень (освіта, медицина тощо).

5. Форми прямої демократії на місцевому рівні

Окрім виборів представників, громадяни можуть брати участь в управлінні безпосередньо:

- **Місцеві вибори** (обрання ради та голови).
- **Місцевий референдум** (вирішення найважливіших питань шляхом загального голосування).
- **Загальні збори громадян** (обговорення питань за місцем проживання).
- **Місцева ініціатива** (право подати до ради проєкт рішення, який підлягає обов'язковому розгляду).
- **Громадські слухання** (обговорення проєктів рішень із жителями).
- **Партиципаторний бюджет (Бюджет участі)** — інструмент, що дозволяє громадянам розподіляти частину коштів місцевого бюджету на власні проєкти.
- **Електронні петиції** до місцевої влади.

6. Виклики та тенденції розвитку

- **Децентралізація влади:** Процес перерозподілу повноважень і фінансів від державних органів на користь спроможних місцевих громад (в Україні розпочався у 2014–2015 рр. через створення об'єднаних територіальних громад — ОТГ).
- **Виклики в умовах криз та надзвичайних ситуацій:** Забезпечення життєдіяльності громад, критичної інфраструктури, безпеки та допомоги внутрішньо переміщеним особам (ВПО).
- **Цифровізація («Smart City»):** Впровадження електронного урядування, прозорих закупівель (Prozorro), відкритих даних для громадськості.
- **Залучення інвестицій та відновлення:** Спроможність громад самостійно шукати партнерів, гранти та розвивати місцеву економіку.

Домашня робота:

Опрацйте параграф 13

Дайте відповіді на запитання

1. У чому полягає різниця між державним управлінням та місцевим самоврядуванням?
2. Які повноваження має первинний рівень місцевого самоврядування (територіальна громада)?
3. Чому фінансова незалежність є критично важливою для успішної роботи місцевої влади?
4. Якими інструментами прямої демократії ви особисто користувалися або хотіли б скористатися у своєму місті чи селі?

Урок 5. **Практичне заняття: Звернення громадян до органів державної влади**

Згідно зі ст. 40 Конституції України, усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Основним законом, що регулює це питання, є **Закон України «Про звернення громадян»**.

Види звернень:

1. **Пропозиція (зауваження)** — звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів влади, вдосконалення суспільних відносин (не тягне за собою обов'язкового прийняття адміністративного акта).
2. **Заява (клопотання)** — звернення з проханням про сприяння реалізації своїх прав та інтересів або повідомлення про порушення законів; *клопотання* — це заява з проханням про визнання за особою певного статусу, прав тощо.
3. **Скарга** — звернення з вимогою про відновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, посадових осіб.

Основні вимоги до оформлення звернення:

- Має бути написано українською мовою (або іншою мовою відповідно до закону про мови).
- Зазначається прізвище, ім'я, по батькові, повна адреса заявника або адреса електронної пошти.
- Письмове звернення повинно бути підписано заявником із зазначенням дати.
- Анонімні звернення (без зазначення автора чи адреси) **не розглядаються**.

Строки розгляду звернень:

- Загальний строк — **не більше 30 днів** від дня надходження.
- Якщо питання не потребують додаткового вивчення — **невідкладно**, але не пізніше **15 днів**.
- Якщо в місячний термін вирішити питання неможливо, керівник органу встановлює продовжений строк (але загалом не більше **45 днів** про що повідомляють заявника).

IV. Практичний блок

Завдання 1. Розподіліть життєві ситуації за видами звернень

Потрібно визначити, що це — пропозиція, заява чи скарга:

1. Мешканець будинку просить встановити пандус біля під'їзду для маломобільних груп населення.
2. Громадянин звертається через неправомірну відмову працівника соціальної служби у призначенні субсидії.
3. Громадянка надіслала листа до міської ради з ідеєю запровадити роздільний збір сміття у своєму мікрорайоні та облаштувати нові контейнери.

Завдання 2. Мініпрактикум: Складаємо правильну скаргу / заяву

. Завдання — заповнити основні реквізити «Шапки» та резолютивної частини для такої ситуації:

- *Ситуація:* У дворі багатоповерхівки комунальна служба три тижні тому розрила аварійну ділянку тепломережі, засипала траншею землею, але асфальтне покриття та бордюри не відновила, через що після дощу утворюється величезна калюжа, а діти не можуть безпечно ходити до школи. Кому і як писати заяву?
- *Алгоритм заповнення звернення:*

1. **Кому:** Назва органу місцевого самоврядування або комунального підприємства (наприклад, Голові районної в місті адміністрації...).
2. **Від кого:** ПІБ повністю, домашня адреса, контактний телефон, e-mail.
3. **Суть питання (опис проблеми):** Чіткий факт із посиланням на дати та наслідки.
4. **Прохання (вимога):** Прохання вжити заходів щодо відновлення благоустрою території.
5. **Дата і підпис.**

Завдання 3. Сучасні інструменти: Електронна петиція

- Скільки голосів потрібно зібрати для розгляду петиції на місцевому рівні та загальнодержавному?
- Чому цей інструмент є зручним для молоді?

Запитання:

1. Яка різниця між заявою та скаргою?
2. Який стандартний строк розгляду звернень громадян встановлено законом?
3. Чи можна подати анонімну скаргу і отримати офіційну відповідь?

Домашнє завдання

1. *Творче завдання (на вибір):* Скласти проєкт звернення (заяви чи скарги) до міської (селищної) ради щодо вирішення будь-якої реальної проблеми у своєму населеному пункті (наприклад, щодо ремонту дитячого майданчика чи встановлення дорожнього знаку біля школи).

Урок 6. Тема:Загальні положення цивільного права. Цивільні правовідносини та їх суб'єкти

1. Поняття та особливості цивільних правовідносин

Цивільне право — це галузь права, яка регулює майнові та особисті немайнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників. Основне джерело — Цивільний кодекс України (ЦК України).

Особливості цивільних правовідносин:

· *Юридична рівність сторін* (навіть якщо однією зі сторін є держава, у цивільних відносинах вона діє на рівних засадах з іншими учасниками).

· *Майнова самостійність* учасників.

· *Диспозитивність* (учасники переважно самі вирішують, чи вступати у відносини, на яких умовах і з ким укладати договори).

Структура цивільних правовідносин:

1. Суб'єкти (хто бере участь).

2. Об'єкти (з приводу чого виникають відносини: речі, послуги, результати творчості, нематеріальні блага).

3. Зміст (суб'єктивні права та юридичні обов'язки сторін).

2. **Суб'єкти цивільних правовідносин**

Суб'єктами цивільних правовідносин є їхні учасники, які мають здатність бути носіями прав і обов'язків. За цивільним законодавством України виділяють три основні групи суб'єктів:

А. Фізичні особи

Це люди — громадяни України, іноземці та особи без громадянства (апатриди). Щоб бути повноцінним учасником цивільних правовідносин, фізична особа повинна мати правоздатність та дієздатність.

- Цивільна правоздатність — здатність мати цивільні права та обов'язки.

  - *Особливості:* Виникає в момент народження людини і припиняється з її смертю. Зміст правоздатності громадян є рівним (закон гарантує всім однаковий перелік можливих прав).

- Цивільна дієздатність — здатність особи своїми діями набувати цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність самостійно нести обов'язки.

  - *Особливості:* На відміну від правоздатності, дієздатність виникає поступово і залежить від віку та психічного стану здоров'я особи.

Обсяги цивільної дієздатності фізичних осіб:

1. Малолітні особи (від народження до 14 років):

   - Мають *часткову дієздатність*.

   - Можуть самостійно здійснювати дрібні побутові правочини (покупка хліба, канцелярського приладдя), які відповідають їхньому віку.

   - Не несуть відповідальності за заподіяну шкоду (відповідають батьки чи опікуни).

2. Неповнолітні особи (від 14 до 18 років):

   - Мають *неповну дієздатність*.

   - До прав малолітніх додається право: самостійно розпоряджатися своїм заробітком чи стипендією; бути автором творів; укладати банківські вклади; вчиняти інші правочини з згодою батьків (піклувальників).

   - Несуть самостійну майнову відповідальність за заподіяну шкоду власним майном або заробітком.

3. Повнолітні особи (з 18 років):

   - Мають *повну дієздатність* — можуть самостійно укладати будь-які договори, купувати нерухомість, займатися підприємництвом.

   - *Виняток (настання повної дієздатності до 18 років):*

§ Реєстрація шлюбу (якщо особа набула права на шлюб раніше).

§ Емансипація: якщо неповнолітня особа (з 16 років) працює за трудовим договором або записана як матір/батько дитини, чи займається підприємницькою діяльністю (за згодою батьків або органу опіки/суду).

Б. Юридичні особи

Юридична особа — це організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка має відокремлене майно, може від свого імені набувати майнових і особистих немайнових прав та нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді.

· Ознаки юридичної особи:

1. Організаційна єдність (має внутрішню структуру, статут, органи управління).

2. Майнова відокремленість (має власне майно, окремий баланс чи рахунок у банку).

3. Виступ у цивільному обороті від власного імені.

4. Самостійна майнова відповідальність за своїми зобов'язаннями.

· Види юридичних осіб:

o *За організаційно-правовою формою:* господарські товариства (ТОВ, акціонерні товариства), виробничі кооперативи, громадські об'єднання, благодійні фонди тощо.

o *За способом створення:* підприємницькі (комерційні, мета — прибуток) та непідприємницькі (некомерційні, наприклад, ОСББ чи благодійні організації).

В. Держава Україна, АР Крим, органи місцевого самоврядування

Держава та її органи також виступають суб'єктами цивільного права (наприклад, коли держава укладає договори оренди державного майна, випускає облігації державної внутрішньої позики чи виступає власником певних об'єктів). При цьому вони беруть участь у відносинах на рівних засадах з іншими суб'єктами (фізичними та юридичними особами).

III. Закріплення та систематизація знань

Практикум — розв'язання життєвих ситуацій (кейс-метод):

- Ситуація 1: 15-річний Артем захоплюється програмуванням і розробив мобільний додаток, за який отримав гонорар від ІТ-компанії. Чи може він самостійно відкрити банківський рахунок і покласти туди ці гроші без згоди батьків?

  - *Розбір:* Так. Неповнолітні (від 14 до 18 років) мають право самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами (включно з авторськими гонорарами).

- Ситуація 2: Чи може благодійний фонд бути власником офісного приміщення та укладати договори купівлі-продажу?

  - *Розбір:* Так, оскільки благодійний фонд є юридичною особою (некомерційною), має відокремлене майно та правоздатність, що дозволяє йому брати участь у майнових відносинах.

Урок 7. Тема: Право власності. Захист майнових прав громадян

1. Що таке право власності?

Право власності — це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном.

«Тріада» повноважень власника (ст. 317 ЦКУ):

1. **Право володіння** — юридично забезпечена можливість мати річ у своєму фактичному пануванні (наприклад, мати телефон у кишені чи квартиру).
2. **Право користування** — можливість вилучати з речі її корисні властивості, отримувати з неї плоди чи доходи (наприклад, кататися на велосипеді, проживати в будинку, здавати квартиру в оренду).
3. **Право розпорядження** — можливість визначати юридичну або фактичну долю речі (продати, подарувати, обміняти, передати в спадщину, знищити).

2. Форми власності в Україні (ст. 41 Конституції України)

В Україні всі форми власності є рівноправними:

- **Приватна:** власність фізичних (громадян) та юридичних осіб (компаній, фірм).
- **Державна:** майно, що належить державі Україна (наприклад, державні підприємства, залізниці, державні університети).
- **Комунальна:** майно, що належить територіальним громадам (селам, селищам, містам) — наприклад, міські парки, комунальні школи, громадський транспорт.

3. Як виникає та припиняється право власності?

Підстави виникнення	Підстави припинення
Придбання майна за договором (купівля-продаж, дарування, обмін)	Відчуження майна власником (продаж, дарування)
Виготовлення або створення нової речі	Відмова від права власності
Приватизація державного чи комунального майна	Знищення або псування майна
Отримання у спадщину	Звернення стягнення на майно за боргами
Набувальна давність (добросовісне тривале користування)	Вилучення (реквізиція чи конфіскація) за рішенням суду/закону

4. Захист майнових прав громадян

Якщо право власності порушене, власник має право на його захист. Основні види цивільно-правових позовів:

1. **Віндикаційний позов** — вимога власника про повернення свого майна з чужого незаконного володіння (*«Поверни моє майно!»*).
2. **Негаторний позов** — вимога про усунення перешкод у здійсненні права володіння та користування майном, навіть якщо це не пов'язано з позбавленням володіння (*«Припини заважати мені користуватися моїм майном!»*, наприклад: сусід заблокував проїзд до вашого гаража).
3. **Визнання права власності** — застосовується, коли право власності заперечується або не визнається іншою особою.
4. **Відшкодування завданої шкоди (збитків)** — вимога компенсувати вартість пошкодженого або знищеного майна.

II. Практичний блок (Завдання для закріплення)

Завдання 1. Юридичний конструктор

Визначте, яке саме повноваження власника (володіння, користування чи розпорядження) реалізується в кожній ситуації:

1. Ганна здає свою квартиру в оренду студентам.
2. Олег дав другові свій самокат на три дні.
3. Марія подарувала молодшій сестрі свій планшет.
4. Максим тримає у гаражі свій новий автомобіль.

(Відповіді: 1 — Користування/Розпорядження; 2 — Володіння/Користування; 3 — Розпорядження; 4 — Володіння).

Завдання 2. Аналіз правових ситуацій (Кейси)

Ситуація А:

Володимир запаркував свій автомобіль біля будинку так, що він повністю перекрив вихід з під'їзду та доступ Олени до її власного гаража.

питання: Яке право Олени порушено? Який позов (віндикаційний чи негаторний) вона має право подати?

Ситуація Б:

У 15-річного Дениса вкрали велосипед. Через тиждень він побачив свій велосипед у дворі сусіднього будинку, на якому катався незнайомий хлопець. Виявилося, що хлопець купив цей велосипед на ринку у незнайомця за заниженою ціною.

питання: Хто є законним власником велосипеда? Як Денис та його батьки можуть захистити свої майнові права?

III. Експрес-перевірка (Тести)

1. **Яке з повноважень означає можливість визначати юридичну долю речі (продати, дарувати, знищити)?**
   а) Володіння
   б) Користування
   в) Розпорядження
2. **Залізничний вокзал міста належить до такої форми власності:**
   а) Приватна
   б) Державна
   в) Комунальна
3. **Позов про усунення перешкод у користуванні майном називається:**
   а) Віндикаційний
   б) Негаторний
   в) Регресний

Урок 8. Тема: Зобов'язальне право та договори. Захист прав споживачів

1. Зобов'язальне право та його підстави

Зобов'язання складається з трьох ключових елементів:

- Сторони: Кредитор (той, хто має право вимагати) та Боржник (той, хто зобов'язаний виконати).
- Об'єкт: Дія (передати майно, виконати роботу, сплатити гроші) або утримання від дії.
- Зміст: Права кредитора та обов'язки боржника.

Підстави виникнення зобов'язань

1. Договори та інші правочини (найчастіша підстава).
2. Завдання шкоди (делікти) — майнової чи моральної.
3. Набуття або збереження майна без достатньої правової підстави.
4. Створення загрози життю, здоров'ю чи майну.

2. Договірне право

Договір — це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Основні принципи договірного права

- Свобода договору: Сторони вільні у виборі контрагента, визначенні умов договору та його виду.
- Обов'язковість виконання (Pacta sunt servanda): Договір є обов'язковим для виконання сторонами.

Класифікація та істотні умови

Тип умов	Опис	Приклад
Істотні	Без досягнення згоди щодо них договір вважається неукладеним	Предмет договору, ціна, строк виконання

Звичайні	Передбачені законодавством і діють за замовчуванням	Відповідальність за порушення, форс-мажор
Випадкові	Включаються за розсудом сторін	Особливі умови доставки, додаткова гарантія

Порядок укладення договору

1. Оферта — пропозиція укласти договір однієї зі сторін (має містити істотні умови).

2. Акцепт — повна й беззастережна відповідь другої сторони про прийняття пропозиції.

3. Захист прав споживачів

Захист прав споживачів регулюється Законом України «Про захист прав споживачів». Споживачем є фізична особа, яка купує або використовує продукцію для особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою діяльністю.

Основні права споживача

1. Право на належну якість та безпеку товарів, робіт чи послуг.

2. Право на інформацію про продукцію (ціна, склад, дата виготовлення, гарантійний строк).

3. Право на обмін товару належної якості:

- Протягом 14 днів (не враховуючи дня купівлі).

- Товар не був у вжитку, збережено його товарний вигляд, пломби, ярлики та розрахунковий документ (чек).

4. Права у разі купівлі товару неналежної якості (із недоліками):

- Пропорційне зниження ціни.

- Безоплатне усунення недоліків (ремонт) у розумний строк.

- Відшкодування витрат на усунення недоліків.

- При істотному недоліку: розірвання договору та повернення грошей або заміна товару на аналогічний.

Алгоритм дій у разі порушення прав

1. Звернутися до продавця/виконавця із письмовою претензією та розрахунковим документом (чеком).

2. Звернутися до Держпродспоживслужби (державний орган, що контролює дотримання прав споживачів).

3. Звернутися до суду (споживачі звільняються від сплати судового збору за позовами, пов'язаними з порушенням їхніх прав).

Урок 9. **Тема: Основи сімейного права: шлюб і сім'я, права та обов'язки батьків і дітей**

1. **Базові поняття та терміни**

· Сім'я — це первинний і основний осередок суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Важливо: Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

· Шлюб — це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану (РАЦС).

o *Юридичний факт:* Реєстрація шлюбу породжує виникнення прав та обов'язків подружжя. Проживання однією сім'єю без шлюбу (цивільний шлюб у побутовому розумінні) не створює прав та обов'язків подружжя, хоча майно, набуте за цей час, може належати на праві спільної сумісної власності.

2. **Умови та порядок укладення шлюбу**

Згідно із Сімейним кодексом України (СК України), для укладення шлюбу необхідні такі умови:

1. Добровільність: Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування до шлюбу заборонено.

2. Досягнення шлюбного віку:

o Загальний шлюбний вік для чоловіків і жінок становить 18 років.

o *Виняток:* За рішенням суду шлюб може бути дозволений особі, яка досягла 16 років, якщо це відповідає її інтересам.

Перешкоди для укладення шлюбу (**не допускається шлюб**):

· Між особами, які є кровними родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братами і сестрами.

· Між усиновлювачем та усиновленою дитиною.

· Якщо особа вже перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі.

· Між особами, з яких хоча б одна визнана недієздатною через психічний розлад.

3. **Права та обов'язки батьків і дітей**

Відносини між батьками та дітьми ґрунтуються на рівності та взаємній повазі. Вони поділяються на особисті немайнові та майнові.

1. Права та обов'язки батьків щодо виховання і утримання дітей:

- Обов'язок виховання: Батьки зобов'язані виховувати дитину в дусі поваги до прав і свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та Батьківщини. Батьки мають переважне право на особисте виховання дитини.
- Захист прав дитини: Батьки є законними представниками своїх дітей і зобов'язані захищати їхні права та інтереси в судах, органах влади тощо.
- Обов'язок утримання (аліменти): Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття (або до 23 років, якщо дитина навчається на денній формі у закладі освіти).

2. Особисті немайнові та майнові права дітей:

- Право на походження та на проживання в сім'ї разом із батьками (або одним із них).
- Право на ім'я, по батькові та прізвище.
- Право на майно: дитина має право на власність на майно, що було передане їй у дар чи успадковане, а також на майно, придбане за рахунок її заробітку чи стипендії.
- Право на повагу до своєї людської гідності та захист від будь-яких форм насильства чи жорстокого поводження.

4. Інтерактивна частина / Практичні завдання для учнів

Для закріплення матеріалу запропонуйте учням розв'язати такі юридичні задачі (кейси):

1. Задача 1: 17-річний Максим і 17-річна Олена вирішили одружитися та звернулися до органу РАЦС із заявою. Чи зареєструють їхній шлюб?

o *Відповідь/Аналіз:* Ні, оскільки загальний шлюбний вік в Україні — 18 років. Для укладення шлюбу у 17 років необхідно звернутися до суду із заявою про надання права на шлюб, і лише за рішенням суду (якщо це в інтересах неповнолітніх) РАЦС зможе зареєструвати шлюб.

2. Задача 2: Після розлучення батьків 14-річний Павло залишився проживати з матір'ю. Батько відмовляється сплачувати аліменти, мотивуючи це тим, що хлопець уже підліток і може самостійно заробляти під час канікул. Чи правомірні дії батька?

o *Відповідь/Аналіз:* Ні, дії батька неправомірні. Батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей незалежно від того, чи проживають вони разом, і незалежно від наявності у дитини власних заробітків чи майна.

5. Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника з правознавства (Розділ про сімейне право).

2. Виписати у зошит статті Сімейного кодексу України щодо основних прав та обов'язків подружжя.

Ситуації для розгляду:

1.«Цивільний шлюб (проживання без реєстрації) дає абсолютно ті ж самі юридичні права, що й офіційний шлюб у РАЦС.»

○ *Міф!* Правові наслідки шлюбу (взаємні обов'язки, спрощений порядок спадкування, статус подружжя) виникають тільки після державної реєстрації.

2. «Батьки зобов'язані утримувати дитину до 23 років, якщо вона навчається на денній формі.»

○ *Правда!* Якщо дитина є повнолітньою, але навчається і потребує матеріальної допомоги, батьки зобов'язані її надавати до 23 років.

3. «З 16 років можна взяти шлюб без жодних дозволів, якщо обидва молодята цього хочуть.»

○ *Міф!* Шлюбний вік — 18 років. З 16 років право на шлюб надається тільки за рішенням суду, якщо це відповідає інтересам особи.

Блок 2. Юридичний конструктор (Основні поняття)

1. Шлюбний чек-лист: «Алгоритм легального союзу»

Щоб шлюб був дійсним, потрібні 3 ключові елементи:

- Добровільна згода (Жодних примусів чи «за домовленістю батьків»).

- Шлюбний вік (18 років, або від 16 за рішенням суду).
- Відсутність перешкод:
- Заборонено шлюб між близькими родичами (брат і сестра, батьки й діти).
- Заборонено подвійний шлюб (двоєженство/двоємужство).
- Особа не повинна бути визнана судом недієздатною через психічний розлад.

2. Двостороннє дзеркало: Батьки ↔ Діти

Урок 10. Тема: Трудове право та трудові відносини. Трудовий договір (контракт)

Мета уроку:

- **Освітня:** ознайомити учнів із поняттями «трудове право», «трудові відносини», «трудовий договір» та «контракт»; з'ясувати їхні відмінності, порядок укладення, зміни та розірвання, а також особливості праці неповнолітніх.
- **Розвивальна:** розвивати вміння аналізувати законодавчі акти (КЗпП України), розв'язувати правові ситуації (кейси), критично мислити та захищати свої трудові права.
- **Виховна:** виховувати правову культуру, повагу до закону та усвідомлення важливості офіційного працевлаштування.

План уроку:

1. Поняття трудового права та трудових відносин.
2. Сторони трудових відносин (роботодавець і працівник).
3. Трудовий договір та контракт: поняття, види, форма.
4. Вік, з якого допускається прийняття на роботу (особливості праці неповнолітніх).
5. Підстави припинення трудового договору.

Основний зміст матеріалу

1. Поняття трудового права та трудових відносин

- **Трудове право** — це галузь права, яка регулює суспільні відносини, що виникають у процесі праці працівників за наймом на підприємствах, в установах, організаціях або у фізичних осіб.
- **Трудові відносини** — це відносини між працівником і роботодавцем, за якими працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець зобов'язується виплачувати заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи.

2. Трудовий договір vs. Контракт

Основний документ, що регулює відносини — **Трудовий договір**.

Критерій	**Трудовий договір (звична форма)**	**Контракт (особлива форма)**
Строк	Може бути безстроковим, на визначений строк або на час виконання певної роботи.	Завжди укладається на **визначений строк** (визначається за згодою сторін).
Сфера застосування	Загальна для всіх працівників.	Застосовується у випадках, прямо передбачених законами (керівники підприємств, держслужба, специфічні галузі тощо).
Умови	Умови праці визначаються чинним законодавством та правилами внутрішнього розпорядку.	Може містити додаткові права, обов'язки та відповідальність сторін (зокрема підстави розірвання), підвищені вимоги до працівника.

Важливо: Будь-який трудовий договір обов'язково укладається в **письмовій формі** (в Україні діє вимога щодо обов'язкового оформлення наказу/розпорядження про прийняття на роботу та повідомлення податкової служби).

3. Вік, з якого допускається прийняття на роботу

Згідно з КЗпП України:

- **Загальний вік:** Допускається прийняття на роботу осіб, які досягли **16 років**.
- **З 15 років:** Можна приймати за згодою одного з батьків або особи, що їх замінює.

- **З 14 років (для учнів):** Допускається у вільний від навчання час для виконання легкої роботи, що не шкодить здоров'ю і не порушує процесу навчання (за згодою одного з батьків).

Гарантії для неповнолітніх: Заборонено залучати осіб до 18 років до нічних, надурочних робіт, робіт у вихідні дні, а також до важких робіт і робіт із шкідливими умовами праці. Для них встановлено скорочену тривалість робочого тижня та щорічну подовжену відпустку (31 календарний день).

4. Основні підстави припинення трудового договору (ст. 36, 38, 40 КЗпП):

1. **Згода сторін** (ст. 36) — найпростіший і безконфліктний спосіб.
2. **Ініціатива працівника** (за власним бажанням, ст. 38) — працівник повинен письмово попередити роботодавця за **2 тижні**.
3. **Ініціатива власника або уповноваженого ним органу** (ст. 40) — наприклад, у зв'язку зі змінами в організації виробництва (скорочення штату), виявленням невідповідності займаній посаді, прогулом тощо.

Інтерактивне завдання для учнів (Розв'язання правової ситуації)

Кейс: 16-річний Максим влаштувався на роботу кур'єром. Роботодавець запропонував йому працювати без оформлення трудового договору («на випробувальний термін без запису в трудовій»), а також встановив нічні зміни з 22:00 до 06:00.

Запитання до класу: Які норми трудового законодавства порушено в цій ситуації?

Відповідь-підказка:

1. Робота без оформлення (письмового договору/наказу) є незаконною і позбавляє неповнолітнього соціальних гарантій.
2. Неповнолітнім (особам до 18 років) категорично **заборонено працювати в нічний час** (ст. 192 КЗпП).
3. Випробувальний термін при прийнятті на роботу неповнолітніх **не встановлюється** (ст. 26 КЗпП).

Домашнє завдання

1. Опрацювати відповідний параграф підручника (тема: «Трудове право»).
2. Скласти міні-пам'ятку для підлітка: *«Мої перші кроки на ринку праці: 5 прав, про які повинен знати неповнолітній працівник»*.

Урок 11. Тема: Робочий час. Час відпочинку. Дисципліна праці

1. Робочий час

Робочий час — це встановлений законом або угодою сторін період, протягом якого працівник зобов'язаний виконувати роботу, обумовлену трудовим договором, і підпорядковуватися правилам внутрішнього трудового розпорядку.

Види робочого часу

Вид робочого часу	Тривалість на тиждень	Кому встановлюється та особливості оплати
Нормальний	Не більше 40 годин (ст. 50 КЗпП)	Базова норма для більшості працівників. Оплата у повному розмірі.
Скорочений	24 або 36 годин (ст. 51 КЗпП)	Встановлюється законом обов'язково для окремих категорій: неповнолітніх (16–18 років — 36 год; 15–16 років та учнів 14–15 років під час канікул — 24 год), працівників зі шкідливими умовами праці (не більше 36 год), педагогів, лікарів. Оплачується як повний робочий час.
Неповний	Менше встановленої норми (неповний день або тиждень)	Встановлюється за угодою між працівником і роботодавцем (ст. 56 КЗпП) або обов'язково на прохання вагітної жінки, матері дитини до 14 років чи особи з інвалідністю. Оплачується пропорційно відпрацьованому часу.

Особливі режими роботи

- **Нічний час** — з **22:00 до 06:00**. Тривалість роботи в нічний час скорочується на 1 годину (крім безперервних виробництв). Заборонено залучати до нічних робіт вагітних жінок і неповнолітніх.

- **Надурочні роботи** — роботи понад встановлену тривалість робочого дня (ст. 62 КЗпП). Застосовуються лише у виняткових випадках (аварії, стихійне лихо, необхідність закінчити розпочату роботу для відвернення псування майна). За мирного часу не повинні перевищувати **4 годин протягом двох днів поспіль і 120**

годин на рік на одного працівника (у період дії воєнного стану це обмеження не застосовується). Оплачуються у **подвійному розмірі**.

2. Час відпочинку

Час відпочинку — це встановлений законодавством час, протягом якого працівник вільний від виконання трудових обов'язків і може використовувати його на власний розсуд.

Основні види часу відпочинку

1. **Перерва для відпочинку і харчування** (ст. 66 КЗпП): тривалістю не більше 2 годин, надається, як правило, через 4 години після початку роботи; до робочого часу не включається.

2. **Щоденний (міжзмінний) відпочинок**: тривалість перерви між змінами має бути не меншою подвійної тривалості часу роботи в попередній зміні.

3. **Щотижневий безперервний відпочинок (вихідні дні)**: загальний вихідний — неділя; при п'ятиденному робочому тижні надаються два вихідні дні. Тривалість щотижневого відпочинку має бути не менше **42 годин**.

4. **Святкові і неробочі дні** (ст. 73 КЗпП): дні державних та релігійних свят (у період дії воєнного стану норми ст. 73 КЗпП тимчасово не застосовуються, тобто такі дні є звичайними робочими).

5. **Відпустки** (Закон України «Про відпустки»):

- *щорічні:* основна (не менше **24 календарних днів** за відпрацьований робочий рік; для осіб віком до 18 років — 31 день) та додаткові (за шкідливі умови праці, особливий характер праці);
- *додаткові відпустки у зв'язку з навчанням* та творчі відпустки;
- *соціальні:* у зв'язку з вагітністю та пологами, для догляду за дитиною до 3 років, працівникам, які мають дітей;
- *без збереження заробітної плати* (за сімейними обставинами — до 30 календарних днів на рік, або в обов'язковому порядку для пільгових категорій).

3. Дисципліна праці

Трудова дисципліна — це обов'язкове для всіх працівників підпорядкування правилам поведінки, визначеним відповідно до трудового законодавства,

колективного договору, трудового договору та **Правил внутрішнього трудового розпорядку (ПВТР)**.

Заходи заохочення (ст. 143 КЗпП)

За зразкове виконання трудових обов'язків, підвищення продуктивності праці та тривалу бездоганну роботу застосовуються:

- оголошення подяки;
- видача премії;
- нагородження цінним подарунком або почесною грамотою;
- інші заохочення, передбачені ПВТР чи колективним договором.

Дисциплінарна відповідальність та стягнення (ст. 147–152 КЗпП)

Підставою для притягнення працівника до дисциплінарної відповідальності є **дисциплінарний проступок** — винне протиправне невиконання або неналежне виконання працівником своїх трудових обов'язків (наприклад, прогул без поважних причин понад 3 години протягом робочого дня, поява на роботі у нетверезому стані).

За порушення трудової дисципліни роботодавець може застосувати лише **два види стягнень** (якщо спеціальними статутами не передбачено інше):

1. **Догана.**
2. **Звільнення** (у випадках, прямо передбачених КЗпП, наприклад за систематичне невиконання обов'язків без поважних причин або за прогул).

Ключові правила накладення дисциплінарного стягнення:

- За кожне порушення трудової дисципліни може бути застосовано **лише одне** дисциплінарне стягнення.
- Стягнення застосовується не пізніше **1 місяця** з дня виявлення проступку і не пізніше **6 місяців** з дня його вчинення.
- До застосування стягнення роботодавець зобов'язаний зажадати від порушника **письмові пояснення**.
- Протягом **1 року** з дня накладення дисциплінарного стягнення заходи заохочення до працівника не застосовуються; якщо протягом року працівник не допустить нового порушення, стягнення знімається автоматично.

Запитання та практичні ситуації для перевірки

1. **Порівняння:** У чому полягає принципова різниця між *скороченим* та *неповним* робочим часом щодо підстав встановлення та розміру оплати праці?

2. **Ситуація 1:** 17-річний студент влаштувався на роботу на автосервіс із 40-годинним робочим тижнем і чергуванням у нічну зміну з 22:00 до 06:00. Які норми трудового законодавства порушив роботодавець?

3. **Ситуація 2:** Працівник запізнився на роботу на 4 години без поважної причини. Керівник підприємства оголосив йому сувору догану та позбавив частини посадового окладу. Чи правомірні дії керівника? *(Підказка: сувора догана не передбачена ст. 147 КЗпП, а зменшення посадового окладу як штраф за порушення дисципліни заборонено).*

4. **Ситуація 3:** Працівник відпрацював на підприємстві 7 місяців безперервно та подав заяву на щорічну основну відпустку повної тривалості. Чи має роботодавець право відмовити, посилаючись на те, що ще не минув повний календарний рік? *(Ні, право на щорічну основну відпустку повної тривалості у перший рік роботи настає після закінчення 6 місяців безперервної роботи).*